

Австро-угорщина в 1867-1914 рр.

Австро-Угорщина як дуалістична монархія утворилась у 1867 р. й існувала до 1918 р. її специфічними рисами були: а) відсутність заморських володінь, оскільки всі її землі знаходилися у центрі й на сході Європи; б) багатонаціональний характер державного устрою, що поєднував елементи централізованої та федеративної монархії; в) інтенсивний розвиток національної свідомості народів окраїн, що зумовило місцевий сепаратизм.

Поразка Австрії у війні з Пруссією в 1866 р. прискорила процес політичної трансформації імперії Габсбургів. Імператор Франц Йосиф (1867-1916) погодився на пропозицію державного міністра А. Бейста провести політичні реформи. Необхідно було дійти компромісу між двома значними групами населення - німцями (австрійцями) й угорцями, хоча вони становили лише третину населення імперії. У лютому 1867 р. було відновлено конституцію Угорщини (існувала до 1848 р.), що сприяло створенню власного уряду. За так званим Аусгляйхом - "угодою між королем і угорською нацією" - Австрія стала дуалістичною монархією двох держав. "Цислейтанія" об'єднувала Австрію, Чехію, Моравію, Сілезію, Гарц, Істрію, Трієст, Далмацію, Буковину, Галичину і Крайну. "Транслейтанія" складалася з Угорщини, Трансільванії, Фіуме і Хорвато-Славонії (отримала автономію у 1867 р.).

Об'єднана Австро-Угорщина (Дунайська монархія) була однією з найбільших держав Європи. За територією і чисельністю населення вона випереджала Велику Британію, Італію і Францію.

На території Австро-Угорщини проживало понад 10 національностей, жодна з яких не становила більшості. Найчисленнішими були австрійці й угорці (40%), чехи і словаки (16,5 %), серби і хорвати (16,5 %), поляки (10 %), українці (8 %), румуни, словенці, італійці, німці та ін. Переважна більшість із них жили компактними групами, що сприяло розвитку національно-визвольних рухів і посиленню відцентрових тенденцій. До національних суперечностей додавалися релігійні, оскільки в країні діяло кілька церковних конфесій - католицька, протестантська, православна, уніатська та ін.

Імператор Австрії одночасно був і королем Угорщини, правителем єдиних королівсько-імператорських інститутів - військового відомства, закордонних справ і фінансів. Австрія та Угорщина мали свої парламенти і уряди, склад яких затверджувався імператором. Король-імператор Франц Йосиф був непослідовним і непередбачуваним у проведенні радикальних політичних і економічних реформ. Залежно від власних уподобань він постійно змінював кабінети міністрів, що часто паралізувало політичне життя, бо жодна з "команд" не могла довести реформи до кінця. Важливу роль у внутрішньому житті відігравала армія, яка завдяки імперським амбіціям спадкоємця престолу ерцгерцога Франца Фердинанда стала елітною частиною суспільства. Пропаганда формувала в масовій свідомості дещо міфічний образ могутньої імперської армії та флоту, збільшувалася чисельність, зростали видатки на її утримання.

Австро-Угорщина була країною контрастів. В імперії не було загального виборчого права, оскільки право голосу мали лише власники певного нерухомого майна. Проте в районах компактного проживання деяких національностей діяли власні конституції, існували місцеві парламенти (17 по всій імперії) й органи самоврядування. Діловодство і викладання у початкових школах мало вестися національними мовами, але цей закон часто не виконувався і повсюдно переважала німецька мова.

Економіку Австро-Угорщини наприкінці XIX - на початку XX ст. характеризували слабкі темпи розвитку промисловості, відстале сільське господарство, нерівномірність економічного розвитку окремих регіонів, орієнтація на самозабезпечення.

Австро-Угорщина була середньорозвинутою аграрно-індустріальною країною. Переважна більшість населення була зайнята в сільському й лісовому господарстві (понад 11 млн осіб). Низький рівень сільського господарства визначали поміщицькі латифундії, де використовувалася ручна праця батраків. В Угорщині, Хорватії, Галичині, Трансільванії близько третини оброблюваної землі належало великим поміщикам, які мали понад 10 тис. га кожний.

В Австро-Угорщині відбувалися ті самі економічні процеси, що і в інших розвинутих капіталістичних країнах, - концентрація виробництва і капіталу, збільшення інвестицій. За окремими валовими показниками (виплавка сталі) імперія ще у другій половині XIX ст. випередила Англію і Францію. Промислово розвиненими були Австрія і чеські землі. Шість найбільших монополій контролювали видобуток майже всієї залізної руди і понад 90 % виробництва сталі. Металургійний концерн "Шкода" в Чехії був одним із найбільших підприємств європейської військової промисловості. Загалом в Австро-Угорщині переважала дрібна й середня промисловість. Характерною особливістю економіки імперії була її технологічна відсталість, погана забезпеченість новітньою технікою і відсутність новітніх галузей промисловості. Німецький і французький капітал активно інвестувався в базові галузі промисловості - видобуток нафти, металургію, машинобудування.

Промисловість і сільське господарство працювали на потреби власного ринку. В Дунайській монархії вживалися продукти в основному власного виробництва. Торгівля між внутрішньоімпер-ськими територіями отримала значний поштовх після ліквідації у другій половині XIX ст. митних зборів і виробники з різних частин Австро-Угорщини освоювали перспективні ринки Цислейтанії та Транслейтанії, Галичини. Імпорт, як і експорт товарів, був незначним і ледве сягав 5 %.

У країні налічувалося до мільйона чиновників - удвічі більше, ніж робітників. Та й на кожні десять селян припадало по одному чиновнику. Бюрократизм досяг нечуваних розмірів, що у свою чергу призводило до різких соціальних контрастів. Загальний рівень життя був дуже низьким. Наприклад, у 1906 р. у віденських нічліжках ночувало 6 % населення. Різний рівень життя був у столиці та в провінційних містах. Якщо у Відні робітник отримував у середньому

4 гульдени на день, то у Львові - близько 2. До того ж ціни на споживчі товари в столиці були нижчими, ніж у провінції.

Багатонаціональна Австро-Угорська імперія на початку XX ст, переживала глибоку кризу внаслідок піднесення національних і робітничого рухів. Національні рухи з чітко визначеними відцентровими тенденціями, що мали на меті створення власних незалежних держав, формувалися у другій половині XIX ст. Це було пов'язано з процесом становлення національної інтелігенції. Саме вона стала носієм духу свободоловства, ідеї самостійності та знайшла засоби для проникнення цих ідей у масову свідомість.

Першим засобом була "боротьба за мову" - за національну мову викладання в школах, університетах, за національну мову літератури, за рівні права національних мов у діловодстві й армії.

Цей рух очолювали культурно-освітні товариства: Національна ліга (італійські землі), Матице школьська (чеські землі), Матице словенська (Словенія), Народний дім (Галичина) та ін. Вони засновували національні школи і літературні часописи. Під їхнім тиском у 1880 р. Відень був змушений встановити на чеських землях рівноправність німецької і чеської мов в офіційному діловодстві. У 1881 р. Празький університет було поділено на два - німецький і чеський. У 1897 р. імператор підписав так звані мовні укази, які остаточно зрівняли в правах німецьку і чеську мови. Поширення набув рух слов'янської інтелігенції за встановлення тісних зв'язків. В окремих національних землях утворювалися масові молодіжні організації, наприклад, чеська військово-спортивна організація "Сокіл", яка об'єднала десятки тисяч юнаків і дівчат, проводила націоналістичні мітинги. Все це сприяло формуванню національної самосвідомості і напередодні Першої світової війни більшість підданих Австро-Угорської імперії були вже сформованими громадянами майбутніх суверенних держав.

На початку XX ст. під впливом російської демократичної революції (1905-1907) активізувався робітничий рух. Керівництво австрійської соціал-демократичної партії (заснована у 1889 р.) закликала робітників до масових дій на підтримку вимоги загального виборчого права. У листопаді 1905 р. на вулицях Відня і Праги відбулися демонстрації, які переростали у збройні сутички з поліцією. Робітники влаштовували страйки. Уряд змушений був погодитися на введення загального виборчого права.

Напередодні Першої світової війни Австро-Угорщина зайняла відверто ворожу позицію щодо Балканських країн, захопила Боснію та Герцеговину, що призвело до зростання напруженості у відносинах із Сербією. За підтримки Німеччини уряд Австро-Угорщини взяв курс на розв'язання світової війни.